„BIBLIOTECA ŞAGUNA“
REDACTATĂ DE Dr. I. LUPAŞ — SĂLIŞTE.

Nrii 8—9—10.

Spice
din istoria noastră bisericească

de

Dr. I. Lupaş.

SIBIIU.
Tiparul tipografiei arhidiecezane.
1912.

Opriș Ioan

„BIBLIOTECA ȘAGUNA"
REDACTATĂ: DE **Dr. I. LUPAȘ**, SĂLIȘTE

Nrii 8—9—10.

Spice
din
istoria noastră bisericească

de

Dr. I. Lupaș.

SIBIIU.
Tiparul tipografiei arhidiecezane.
1912.

Maiu) — care a domnit cu 200 de ani mai târziu decât Traian, biserica creştină a fost mult prigonită în împărăţia romană. Deaceea nu s'a putut ea întemeia nici în Dacia Traiană, la strămoşii poporului nostru. Creştinii, mulţi — puţini, câţi vor fi fost pe aici, au păstrat în taina sufletului lor credinţa creştinească, şi-au crescut copiii în această credinţă şi aşteptau, cu nădejde în Dumnezeu, timpul, când această credinţă sfântă va ajunge biruitoare şi în părţile Daciei.

Timpul acesta a sosit curând — după domnia împăratului Constantin cel mare. La cel dintâi sinod din Niceea (325) a luat parte şi un episcop creştin cu numele Teofil, care era de loc din părţile Daciei sau Gotiei (căci Dacia, dupăce s'a aşezat poporul Goţilor în cuprinsul ei, se mai numia şi *Gotia*). Dacă în părţile acestea se afla pe atunci episcop creştin, e o dovadă, că trebue să fi fost mulţi creştini pe aici şi o biserică creştină organizată, adecă întocmită cu toate cele de lipsă. Mai departe, istoria aminteşte despre un episcop al Goţilor, cu numele Ulfila, care locuia în stânga Dunării (348—355) şi predica cuvântul lui Dumnezeu în 3 limbi: în limba gotică, grecească şi latinească.

Latineşte nu ar fi avut pentru cine predica, dacă nu ar fi fost aşezaţi în părţile acestea urmaşi de ai coloniştilor romani, adecă strămoşii poporului nostru, cari pe atunci vorbiau încă latineşte. Şi dacă ei aveau lipsă de cuvântul lui Dumnezeu predicat pe limba lor, este iarăş o dovadă, că erau creştini.

Că strămoşii poporului nostru au fost creştini înainte de a fi ajuns în atingere cu Goţii, se poate dovedi şi prin o piatră de mormânt cu semnul crucii de pe la anul *230* şi care s'a găsit în Dacia, lângă oraşul Napoca Cluj.

Cele din urmă rămăşiţe ale păgânismului din Dacia le-a stârpit însă sfântul *Nichita Romanul*, episcopul din *Remesiana*, care pe la anul 400 după Cristos a propovăduit cuvântul lui Dumnezeu la strămoşii noştrii, atât în stânga cât şi în dreapta Dunării. De aceea el este socotit ca un apostol al poporului nostru. Scriitori de pe vremea aceea ne spun, că sf. Nichita era om foarte învăţat, predica frumos şi scria cărţi, pe care le înţelegea poporul cu uşurinţă. Pentru stăruinţa lui cea mare apostolească şi pentru viaţa lui cuvioasă, biserica noastră dreptcredincioasă l-a aşezat între sfinţi şi îi serbează pomenirea in ziua de 15 Septemvrie a fiecărui an.

Iată ce se spune despre acest mucenic *Nichita Romanul* în cartea, ce se chiamă *Mineiu* de pe luna Septemvrie: „Acesta a fost pe vremea marelui Constantin născut în Dacia lui Traian, care... ţară pe acele vremi o apucase Goţii şi se chema Gotia, iară acum se chiamă Ţara Românească şi Muntenească. Acest sfânt nu a voit a urma păgânătatea barbarilor Goţi, şi precum era de neam luminat şi bogat, aşa era şi creştin bun. Deci fiind prins de Atanaric, Domnul Goţilor, pentru credinţa lui Cristos foarte muncit a fost, mai pe urmă prin foc s'a săvârşit".

II. Soartea bisericii române în timpul migrațiunii popoarelor.

Când peste aceste părți s'a revărsat, sute de ani fără încetare, povoiul popoarelor barbare, soartea poporului și a bisericii române a fost destul de tristă și nesigură. Strămoșii noștrii s'au tras la adăpostul codrilor, în munții Carpați, unde le veneau din când în când știri din câmpie, despre furtunile ce viscoleau acolo. Ei nu și-au uitat însă nici în creerii munților de învățătura lui Cristos. Ci tocmai aci, aproape de cerul lui Dumnezeu, văzând și cutremurându-se de minunate lucrurile Domnului, a pătruns în sufletul lor tot mai adânc raza credinții și a nădejdii creștinești.

Când se ivia pe la dânșii vre-un om mai învățat, vre-un preot cu câte o scrisoare sfântă subsuoară, păstorii se adunau în câte o poiană și ascultau cu multă luare aminte vorbe de ale lui Isus și povestiri despre minunile Lui, care a iubit atât de mult pe oameni, a pătimit și s'a jertfit pentru mântuirea lor. „In liniștea măreață a munților pe înălțimile acestea luminoase — departe de pământ, aproape de cer — sufletele celor cari au trecut prin atâtea dureri sorbeau însetate credința cea dătătoare de putere. O cruce de lemn înfiptă (implântată) la gura unei peșteri însemna pragul unei biserici. Zile de sărbătoare se aprindeau ca niște candele în întunerecul timpului, tot mai în larg răsuna toaca, tot mai mulți cuvioși îi auziau chemarea. „...Și vremea trece, trec

sutele de ani vânturând noroadele şi schimbând faţa lumii, numai crâmpeiul acesta de neam, nebăgat în seamă, pierdut din vederea istoriei, rămâne statornic aici, şi 'n toată lunga-i întunecare, de aproape o mie de ani, nimic nu se tulbură, nimic nu se strică din alcătuirea firii lui, — cum a intrat aşa va eşì din munţi: acelaş chip, aceeaşi limbă, acelaşi suflet"... (In aceste cuvinte frumoase zugrăveşte vestitul poet Alexandru Vlahuţă icoana vieţii creştineşti a strămoşilor noştri din acele timpuri grele, cari şi-au întins întunecimea lor până peste o mie de ani. Şi, după cum se vede, închipuirea poetului aici e aproape de adevărul istoriei).

Nu s'a păstrat din aceste timpuri întunecate nici o scrisoare, din care să putem cunoaşte cu adevărat soartea poporului şi a bisericii noastre în aceste părţi. Totuş se dă cu socoteala, că vom fi avut multe bisericuţe de lemn şi de nuele, cu toacă şi clopote cari chemau creştinii la închinare şi cu preoţi sfinţiţi pe la episcopiile din apropiere. Aşa spun cărţile de istorie, că biserica noastră din acele timpuri atârna de căpeteniile bisericeşti din *Sirmiu* (Panonia) până pe la anul 150, apoi de cele din *Tessalonic* până la anul *525*, iar după acest an a ajuns sub arhiepiscopia din *Iustiniana Prima* înfiinţată de puternicul împărat *Iustinian*, care a făcut să atârne şi bisericile creştine din nordul Dunării de această arhiepiscopie.

Mai târziu, ivindu-se Bulgarii în aceste părţi şi întemeind o împărăţie puternică şi

cârmuire bisericească întinsă, a ajuns biserica română în legătură și cu biserica bulgară, cu arhiepiscopia din *Ochrida*. Iar în urmă cu patriarhia din Constantinopol.

III. Începutul mitropoliei române în Ardeal.

1. Multe cărți s'au scris în timpul din urmă spre a lămuri întrebarea: cât de veche este mitropolia Românilor ardeleni și în ce vreme se poate așeza începutul ei.

Scriitorii mai vechi sunt de părere, că această mitropolie este foarte veche și că începutul ei s'ar putea așeza chiar în timpurile apostolești. Despre episcopul Teofil al Gotiei, amintit la anul 325, ei zic, că a trebuit să fie mitropolit în părțile acestea, pentrucă altfel, începutul mitropoliei noastre „airea nu se poate afla". Dar ei zic și mai mult. Spun anume că și înainte de Teofil au trebuit să fie episcopi și mitropoliți creștini în părțile acestea, numai cât istoria nu îi amintește. Dar tot așa nu amintește istoria nici aceea, că mitropolia s'ar fi înființat chiar atunci, pe vremea lui Teofil. Deaceea zic ei, că urzirea și începutul acestei mitropolii s'ar putea așeza în vremuri vechi de tot, chiar pe timpul sfântului apostol Andreiu. — În părțile acestea biserica română a fost singura biserică creștină și dela Români s'au înduplecat a primi creștinismul și poporul Goților și mai târziu, al Maghiarilor, ai căror principi Buics și Gyula s'au încreștinat în Constantinopol

şi au aşezat în aceste părţi ca episcop creştin pe Ieroteiu (la anul 948).

Scriitorii mai noi însă nu primesc ca adevărate decât acele păreri, cari se pot dovedi cu hârtii vechi, adecă cu documente istorice. Şi, deoarece astfel de documente nu se găsesc decât din veacul al XV-lea încoace, scriitorii mai noi zic, că începutul mitropoliei române ardelene nu poate fi mai vechiu decât veacul al XV-lea. In acest veac se aminteşte anume la anul 1479 un mitropolit cu numele *Ioanichie*, care roagă pe regele Matia să scutească preoţimea română din Maramurăş de nişte taxe şi biruri. Regele Matia ascultă rugămintea lui şi o împlineşte.

2. Sunt câţiva scriitori de părere, că acest Ioanichie nu a fost mitropolit în *Belgrad* (*Alba Iulia*) în părţile ardelene, ci mitropolit sârbesc în Belgradul Sârbiei. Această părere însă nu poate avea nici un temeiu, deoarece alţi scriitori au dovedit, că pe vremea aceea nu era mitropolie sârbească în Belgradul Sârbiei. Deci acest Ioanichie, amintit ca mitropolit chiar într'o hârtie regească, trebue să fie păstorit în părţile ardelene, deci a fost mitropolit al bisericii române. Altfel, dacă el ar fi fost mitropolit sârbesc, poate nu s'ar fi simtit îndemnat să stăruiască pe lângă regele Matia pentru preoţimea română din părţile maramurăşene, ca aceasta să fie scutită de biruri şi sarcini.

3 Cu 15 ani mai târziu se face iarăş amintire de arhiepiscopul (mitropolitul) ardelean, şi anume iată între ce împrejurări:

Doi voivozi maramurăşeni, *Baliţă* şi *Dragoş* au întemeiat, la anul 1391, o mănăstire românească în *Peri* Körtvélyes şi au pus această mănăstire dea-dreptul sub supravegherea patriarhului din Constantinopol. Patriarhul Antonie a aşezat aci ca stareţ sau egumen pe Pahomie, dându-i acestuia drepturi, pe cari nu le aveau decât episcopii şi mitropoliţii, anume dreptul de a sfinţi preoţi şi biserici.

Cu *103* ani mai târziu, adecă la 1494, urmaşul egumenului Pahomie, *Ilarie*, ajungând în neînţelegere cu episcopul de *Munkács*, care începuse a sfinţi el preoţii şi bisericile din părţile acelea, se duse cu plânsoare la regele Vladislav II, îi arătă scrisoarea patriarhului din 1391 şi-l rugă să o întărească din nou. Regele îi dădu ascultare, întări scrisoarea patriarhului şi îl aşeză pe egumenul Ilarie în drepturile vechi, dar îl obligă totodată, să dea episcopului de Munkács cinstea cuvenită şi să fie supus „arhiepiscopului de Transilvania" ca mai marelui său. —

Aşadară din aceste două hârtii vechi, din cea dela 1479 şi dela 1494, s'ar vedea, că pe vremea aceea era mitropolie românească în părţile ardelene. Adevărat, că in nici una din aceste scrisori nu se spune, că mitropolia s'a înfiinţat în cutare sau cutare an. Se înţelege însă din cuprinsul lor, că ea în anii amintiţi era în fiinţă. Deci întemeierea ei se poate să fie mai veche.

Cu toate aceste s'a ivit în timpul din urmă părerea, că începutul mitropoliei române ar trebui aşezat cu 100 de ani mai

târziu, pe la 1600, pe vremea lui Mihaiu Viteazul, care ajungând principe al Ardealului ar fi întemeiat în capitala acestei țări, *Bălgrad* — (*Alba-Iulia*) mitropolia Românilor ardeleni.

4. In sprijinul acestei păreri se povestește și o legendă de următorul cuprins: „După ce a luat Mihaiu Voevod schiptrul voevodatului ardelean, a voit să zidească o biserică pravoslavnică în cetatea de scaun, dar latinii (adecă romano catolicii) s'au împotrivit zicând, că legea lor este cea adevărată pravoslavnică. Și au voit să dovedească cu cuvinte din Sfânta Scriptură, care lege este mai bună, cea catolică ori cea ortodoxă.

Insă Mihaiu le-a răspuns astfel: „Cearta de cuvinte e o osteneală fără capăt, dar și fără ceartă vom putea dovedi cu ajutorul lui Dumnezeu cel ce ajută repede. Să mergem în mijlocul cetății și acolo să aducă apă curată și arhiereul meu cu preoții lui să o sfințească în fața tuturor; tot astfel să facă și ai voștrii, din partea lor, și dupăce o vor sfinți, să o punem și să o închidem în vase deosebite, pecetluind și eu și voi cu pecețile voastre și apa și ușile bisericii. Și deci a cui apă va rămânea nestricată, legea aceluia este cea dreaptă, iar a cui se va strica, și legea să-i fie rea. Căci, dacă apa mea va rămânea nestricată, după cum nădăjduesc în Dumnezeu că va să fie, să-mi îngăduiți fără vorbă, *să zidesc biserica* iar de nu, nu voi zidi, așa cum voiți voi". Atunci toți cu un glas au strigat: „Bine, bine,

așa să fie". Deci au sfințit apa și unii și alții și o au așezat pecetluită în vase deosebite în biserica cea mare a latinilor. Dar latinii au sărat apa lor cu sare.

După 25 de zile, despecetluind vasele cu apă. au văzut, că apa sfințită de episcopul și preoții lui Mihaiu a rămas nestricată, iar cea sfințită de preoții latini, cu toate că era și sărată, totuș s'a stricat așa de tare. încât îndată după despecetluire a umplut toată biserica de miros rău. După această întâmplare „cu jurământ s'au învoit toți locuitorii țării Ardealului, să se zidească biserică, care niciodată să nu se risipească. Îndată ce Domnul a început a zidi (dar nu în cetate, ca nu cumva cu schimbarea vremilor să se risipească, ci la marginea orașului, lângă zidurile cetății, într'un loc frumos) și o au zidit. Și episcopie a așezat acolo (căci mai nainte în alt loc trăiau episcopii). Și astăzi este și cu ajutorul lui Dumnezeu dăinuește. A așezat acolo pe cel dintâi episcop de Bălgrad, *Ioan*, bărbat smerit, cu fapte bune și sfânt".

Așadară, dupăcum se vede din cuprinsul acestei legende, Mihaiu a zidit în marginea orașului *o biserică* și a așezat aci pe episcopul Ioan adus din Mănăstirea Prislopului.

5. Dar cu mult înainte de acest Ioan dela Prislop. se amintesc episcopi ardeleni și în alte locuri și se poate dovedi cu documente. că erau mai multe episcopii românești.

Astfel se aminteşte:

a) la anul 1440 episcopul Mateiu, în părţile de miază noapte ale Ardealului;

b) la anul 1456 episcopul Ioan venit din oraşul Cafa (capitala Crimeei).

El umbla prin părţile noastre, sfinţea preoţi, dar nu avea pe cât se ştie, o reşedinţă stabilă. Fiind prins de Ioan Hunyadi, a fost trimis la Roma, iar preoţii sfinţiţi de dânsul erau alungaţi, dacă nu voiau să treacă la biserica romano-catolică; un călugăr catolic raporta la 10 Februarie 1456, că în părţile Hunedoarei ar fi aplicat poporul român să treacă la biserica romano-catolică, dar se teme de protopopul *Petru*, care prin cuvântările sale puternice îi îndeamnă pe toţi să rămână statornici în credinţa lor strămoşească şi astfel nu cutează să treacă, mai curând ar intra în foc;

c) la 1466 episcopul *Macarie* la *Galaţi* lângă (*Făgăraş*). Pentru acest episcop scrie voevodul ardelean *Ioan Pongrácz*, la 1469, Saşilor din Sibiiu, să-i stea în ajutor, ca să-şi poată scoate dela credincioşii săi taxele, ce i se cuvin;

d) la 1488 episcopul *Marcu* la *Feleac*, unde a cumpărat o casă dela preotul Vlad. Aci se mai amintesc doi urmaşi ai episcopului Marcu, Petru şi Danciu; O însemnare din 1498 scrisă pe o Evanghelie frumoasă găsită la biserica din Feleac, spune că aici era *mitropolie*.

e) pe la sfârşitul veacului al XV-lea Domnul Moldovei, Stefan cel Mare, primind dela regele Matia mai multe sate şi moşii

în părțile ardelene, a înființat la *Rév (Vad)* o episcopie românească. unde până către mijlocul veacului XVII. se pomenesc mai mulți episcopi;

f) pe la jumătatea veacului al XVI-lea s'a înființat la *Geoagiul de sus* cu ajutorul domnilor munteni o episcopie. Aci e amintit la 1557 episcopul Cristofor;

In timpul acesta începu a se lăți în părțile ardelene reformațiunea lui Luther și a lui Calvin. Sașii și Ungurii cercau să atragă și pe Români în undele lor;

g) spre a împedeca această încercare, principele ardelean Stefan Báthory, care era catolic, a dat ajutor Românilor de și-au putut înființa o episcopie nouă de legea lor la *Silvaș*. Cel dintâi episcop la *Silvaș* a fost Eftimie [1571] venit din Moldova dela mănăstirea Neamțului, unde fusese mai nainte egumen. Ca urmași ai lui sunt amintiți Cristofor [1574] apoi *Ghenadie I.* [1581] care își zicea: „mitropolit a tot ținutul Ardealului și al Orăzii". Acesta a fost om învățat și a tipărit o căzanie românească. Iar după Ghenadie urmează ca mitropolit Ioan dela Prislop [1585—1605]

IV. Încercările de convertire a bisericii gr.-or. române la alte confesiuni.

1. Biserica creștină n'a rămas una singură așa, după cum o întemeiase Mântuitorul Isus Cristos, ci s'a împărțit la 1054 în 2 părți: în cea răsăriteană (ortodoxă) și cea apuseană (romano-catolică), iar aceasta

din urmă s'a desbinat după 1517 şi mai tare, formându-se mai multe confesiuni protestante.

Fiecare din aceste confesiuni sau biserici încercau să-şi sporească numărul credincioşilor, îndemnând şi pe ceice se ţineau de alte biserici, să primească învăţătura lor. Ceice se lăsau înduplecaţi a-şi părăsi biserica lor strămoşească şi a trece la alta, se numiau convertiţi, adecă întorşi dela o credinţă la alta.

Poporul nostru s'a ţinut totdeauna de biserica ortodoxă a Răsăritului, cum se ţine şi astăzi în cea mai mare parte. După anul 1054 s'au făcut însă multe încercări din partea papilor din Roma, ca să atragă, adecă să convertească pe Români la biserica apuseană. Văzând, că încercările lor rămân zadarnice, papii scriau regilor ungari, să nu sufere pe „şismatici" în ţara lor. Căci aşa îi numiau pe credincioşii bisericii răsăritene: „şismatici", adecă oameni, cari s'au desbinat de biserica rom.-catolică. La stăruinţa papei Grigorie IX. regele Bela IV. pune jurământ (1234) că va stârpi pe „şismatici" din ţara sa. Aceasta însă n'a reuşit s'o facă. Mai târziu, la 1366, regele Ludovic cel Mare dă poruncă, să treacă toţi proprietarii de moşii la religia romano-catolică; altfel li se va lua averea şi moşia. Preoţii răsăriteni erau asupriţi şi alungaţi.

Regele Sigismund hotăreşte la 1428, că cine îşi va boteza pruncii la preoţi „şismatici" (răsăriteni) îşi va pierde moşia, iar preoţii botezători vor fi despoiaţi de averile lor.

Aceste porunci au avut drèpt urmare, că mulți dintre oamenii noştri cu moşii, aşa numiții nobili (boeri) şi cnezi (juzi) au trecut la religia catolică, ca să nu-şi piarză averile.

Poporul de rând a rămas însă statornic în credința strămoşească.

2. Mai târziu, după ce s'aŭ lățit în părțile ardelene învățăturile reformatorilor Luther şi Calvin, au încercat Saşii să-i convertească pe Româui la biserica luterană. De aceea au tipărit la 1544 în Sibiiu un catehism în limba română, dar plin de învățături de ale lui Luther. Tot astfel s'au tipărit la Braşov mai multe cărți biericeşti în limba românească. Poporul nostru a cetit cărțile şi a tras folos din ele, dar dela credința strămoşească şi dela biserica ortodoxă nu s'a abătut.

Văzând Saşii, că stăruințele şi cheltuelile lor cu tipărirea de cărți româneşti, rămân fără rezultat, au părăsit planul de a mai converti pe Români.

La 1564 protestanții din țara noastră s'au despărțit pentru totdeauna în două confesiuni: confesiunea luterană (Saşii) şi confesiunea calvină (Ungurii şi Săcuii), iar din cea din urmă s'a desfăcut apoi la 1568 cea unitară.

După ce Saşii nu au reuşit cu planurile lor de convertire a Românilor, s'au pus pe lucru Calvinii, şi în deosebi principii ardeleni, cari se țineau de această confesiune.

Ei au hotărât prin adunările țării şi au dat porunci, să treacă toți Românii la

credința calvină, care era, după părerea lor, credința cea adevărată, ortodoxă. Cu ajutorul lor s'au tipărit cărți în limba română, dar cu învățături calvinești. Și s'a găsit chiar și câte un episcop, care a sprijinit planurile lor, cum pare a fi fost episcopul George (1566), Pavel și Mihaiu Tordași.

Principele Stefan Báthory, care nu era calvin, voind să împedece calvinirea bisericii române, a dat Românilor voe să-și înființeze episcopia din Szilvás (Silvaș), ai cărei episcopi și mitropoliți au apărat credința și biserica străbună de încercările de convertire ale calvinilor.

Știm, că dela această episcopie a dus Mihaiu-Viteazul pe Ioan de Prislop de l-a așezat ca mitropolit în cetatea sa de scaun, iar pe episcopul Ioan Cernai din Rév (Vad) l-a supus mitropolitului Ioan, tot astfel și pe episcopul de Munkács *Serghie*, pe care Mihaiu l-a adus din mănăstirea Tismana.

Mihaiu-Viteazul în timpul scurt, cât a stat ca principe ardelean, a ușurat soartea preoților români și i-a scutit de birurile și sarcinile iobăgești, adecă a cercat să-i pună în acelaș rang cu preoții altor neamuri. La stăruința lui Mihaiu, dieta ardeleană, ținută în 1600 la Alba-Iulia, a votat articolul 29, cuprinzând următoarea dispoziție priincioasă preoților români: „La pofta Măriei Sale (adecă a lui Mihaiu-Viteazul) popii românești, încât atinge persoana lor, pe tot locul să fie scutiți de slujbele iobăgești pe cari le face poporul". — In aceeaș dietă s'a votat și articolul 36 de următorul cu-

prins: „Care popă romănesc s'ar însura şi a doua oară şi cu prilejul vizitaţiunei nu ar descoperi lucrul acesta vlădicului, de pe acel sat comitele suprem să scoată 200 fl. (ca pedeapsă) pentru Voevodul ţării".

Dupăce Mihaiu a fost învins la Mirislău, dieta ardeleană din Létzfalva (Oct. 1600) a adus următoarea hotărîre: „Fiindcă stricăciunea şi primejdia noastră de acum s'a urzit din cele două ţări române.., nici popă romănesc să nu poată întra (în Ardeal) niciodată din cele două ţări române. Iară călugării de tot să fie izgoniţi din toată ţara; de va întra vre-unul contra acestei hotărîri. să fie prins şi despoiat ori-unde". Astfel şi înlesnirile făcute de Mihaiu preoţilor români au fost în curând desfiinţate.

3. Dintre urmaşii mitropolitului Ioan de Prislop sunt vrednici de amintire următorii:

Dosofteiu (1614—1627) pe care l-a întărit principele ardelean Gavriil Bethlen la stăruinţa lui Stefan Tomşa, voevodul Moldovei. Dosofteiu a venit, ca şi Eftimie, din Moldova, unde a fost mai marele mănăstirilor. El şi-a dat silinţa să întroducă limba română în slujbele bisericeşti. De aceea zicea, că preotul trebue „să ştie româneşte, ca să se poată curăţi de păcate". Plata lui era „ploconul de câte 1 fl. dela fiecare preot, cum s'a pomenit dela vlădica Eftimie încoace". Ca să aibă urmaşii săi un venit mai sigur, el a cumpărat pe sama mitropoliei o moşie, dar aceasta a fost luată mai târziu (1658) de un anumit Grigorie Csiszér. Că

nobilii şi alţi străini aveau obiceiul urît şi necreştiuesc de a lua moşiile şi averile bisericii româneşti. se vede şi din diploma, prin care principele Gavriil Bethlen a întărit la 21 Februarie 1615 pe Teofiz ca episcop la Vad. La sfârşitul acestei diplome se face amintire de averile şi moşiile luate dela biserica noastră şi se spune, că cei ce au instrăinat în trecut sau vor înstrăina în viitor ceva din averile bisericilor noastre, să fie datori a da înapoi tot, ce au înstrăinat, căci altfel nobilii vor fi pedepsiţi cu 200 fiorini, iar oamenii de rând (plebeii) cu 12 florini.

Dosofteiu a lucrat şi pentru uşurarea preoţimii. Rugămintea lui a fost ascultată de principele Bethlen, care a scutit, la 1624, pe toţi preoţii români de dijma grânelor şi a vitelor.

Ghenadie II (1628—1640) era nobil din Brád (Brad) şi înainte de a se călugări, se numea *Gheorghe Brádi.*

El se intitulează „Chir Ghenadie, arhiepiscop din scaunul Bălgradului şi al Vadului şi al Orăzii şi al Sătmarului şi a toată ţara Ardealului", de unde se vede, că stăpânirea lui arhierească era foarte întinsă. A umblat mult prin sate să cerceteze preoţii şi bisericile şi să facă rânduială. La stăruinţa lui, principele Gheorghe Rákóczi I. întăreşte sentinţele date de Bethlen pe sama preoţimii române. Rákóczi laudă pe Ghenadie II, scriind, că a fost om învăţat şi cu frica lui Dumnezeu.

V. Gheorghe Rákóczi și Catehismul calvinesc.

Principele Gheorghe Rákóczi I. a stăruit mai mult decât ceilalți principi ardeleni, ca să-i facă pe Români a primi legea calvină. Spre a le înlesni Românilor înțelegerea învățăturilor calvinești, a pus oameni pricepuți să scrie și să tipărească în limba română un catehism calvinesc. Tot astfel a dat bani și pentru traducerea și tipărirea „Noului testament“ în limba română, care a apărut la 1648. Rákoczi a îndatorat pe arhiereii și preoții români, să primească în biserica noastră catehismul calvinesc și să învețe poporul dintr'însul. Ajungând un astfel de catehism calvinesc sub ochii mitropolitului Varlaam din Moldova, acesta a scris cu multă asprime contra lui, spunând că l-a găsit „plin de otravă sufletească“. Dar și la noi s'au găsit arhierei, cari s'au împotrivit planurilor de calvinire a bisericii noastre strămoșești. Astfel a fost

VI. Ilie Ioreste.

(1640–1643).

După moartea evlaviosului *Ghenadie II.* principele Gheorghe Rákóczi primi sfatul prietinului său Mateiu Basarab, Domnul Munteniei, și întări ca mitropolit pe Ilie Ioreste, care fusese mai nainte ieromonah la mânăstirea Putna. Întărindu-l, i-a pus însă mai multe condițiuni: 1. să înființeze

lângă reşedinţa sa şcoală şi tipografie, 2. să poruncească preoţilor a părăsi obiceiul de „borborosire“ în limba slovenească. şi a face slujbele numai în limba română, pe înţelesul poporului, 3. să predice fiecare preot Dumineca de 2 ori, Miercurea şi Vinerea odată şi 4. să primească catehismul calvinesc.

Dar se vede, că Ioreste n'a putut ori n'a voit, să împlinească punctul din urmă cu răspândirea catehismului calvinesc. Şi de aci i-a venit pricină cu Rákóczi. S'au găsit apoi mulţi oameni răi, cari l-au învinuit cu diferite fărădelegi. Nu se poate şti, dacă învinuirile acelea erau adevărate ori nu. Atâta însă e ştiut, că lui Ioreste i s'a confişcat (răpit) averea, a fost bătut cu beţe şi aruncat în temniţă, de unde a fost lăsat liber numai dupăce a promis, că va plăti o sumă de 1000 taleri. Neavând de unde plăti, după-ce a ieşit din temniţă, s'a dus în Moldova şi s'a plâns la arhiereii de acolo asupra sorţii sale. Acestora li s'a făcut milă de el, i-au dat scrisoare de recomandaţie către Ţarul Rusiei, ca să-i facă rost de vre-un ajutor, să-şi poată plăti datoria de 1000 taleri. In Rusia Ioreste a fost primit bine şi cum se cuvine unei înalte feţe bisericeşti. Cu banii adunaţi aci şi-a putut apoi achita datoria la Rákóczi. Mai târziu, se zice, că ar fi ajuns iarăş episcop în Moldova, la episcopia din Huşi.

De aici se vede, că Ioreste n'a putut fi un om aşa rău şi nelegiuit, cum îl învinuiau duşmanii lui, cari l-au pârît la Rá-

kóczi. Căci dacă ar fi fost aşa, nu şi-ar mai fi dat silinţa să adune 1000 taleri, să-i plătească lui Rákóczi, ci s'ar fi bucurat că a putut să scape din temniţă cu o simplă făgăduială. Şi, dacă nu ar fi fost om vrednic, n'ar fi putut să ajungă iarăş episcop la Huşi, în Moldova.

Mai aproape de adevăr este părerea acelora, cari ne înfăţişează pe Ilie Ioreste ca pe un apărător al ortodoxiei şi bărbat vrednic, care a putut să rabde chinuri muceniceşti pentru credinţa sa.

VII. Simion Stefan şi Sfânta Scriptură în limba românească.

După alungarea lui Ilie Ioreste soborul a ales şi Rákóczi a întărit în scaunul mitropolitan pe *Simion Stefan* (1643—1654). Acestuia i-a pus Rákoczi 15 condiţiuni, tot cu scop de a-l face să strecoare învăţăturile calvineşti în sufletul poporului nostru. Dintre aceste condiţiuni amintim următoarele:

Preoţii să predice româneşte, dar numai după învăţătura sfintei scripturi, iar a sfinţilor părinţi s'o lase la o parte. Tinerimea s'o înveţe numai după catehismul calvinesc, să se desfiinţeze rugăciunile dela botez, cununie şi cele dela îngropăciuni;

să nu se mai închine la icoane şi la cruci;

să nu împiedece pe cei ce vor să treacă la biserica calvină;

Protopopii se pot numi şi înlătura numai cu învoirea superintendentului calvin.

Intre aceste condițiuni vedem, că sunt și unele umilitoare și primejdioase pentru biserica noastră, dar sunt și unele de folos, ca cele privitoare la școli, la tipografie și la datoria preoților de a predica în limba română.

Pentru catehismul calvinesc a avut Simion Stefan luptă în scris (polemie) cu mitropolitul Varlaam din Moldova. Scriind acesta, că catehismul calvinesc este „plin de otravă și moarte sufletească", Simion Stefan i-a răspuns prin o cărticică, întitulată „Scut al catehismului cu răspuns din Sfânta Scriptură".

Ca lucru cel mai însemnat de pe timpul lui Simion Stefan, trebue să amintim, că sub cârmuirea și cu binecuvântarea lui a apărut la 1648 în limba română „*Noul testament*", tradus de ieromonahul Silvestru pe înțelesul poporului și tipărit cu cheltuiala lui Gheorghe Rákóczi. In prefața acestei cărți sfinte traducătorii spun, că și-au dat silința să scrie așa, ca să poată înțelege toți Românii, iar dacă nu vor înțelege toți, nu sunt ei de vină, ci aceia cari au împărțit neamul românesc în atâtea țări și sub atâtea stăpâniri, încât au început Românii a-și schimba și cuvintele, de nu mai numesc toate lucrurile într'un fel, cu aceleași cuvinte. Ei zic mai departe, că „cuvintele trebue să fie ca banii, că banii aceia sunt buni, cari umblă în toate țările, așa și cuvintele acelea sunt bune, pe cari le înțeleg toți".

Cu 40 de ani mai târziu a apărut la București întreagă *Biblia* (1688) tradusă în

limba română și tipărită cu cheltuiala lui Șerban Vodă Cantacuzino. La această carte a lucrat și mitropolitul Țării Românești, Teodosie, care era ardelean de origine, din Veștem.

VIII. Sava Brancovici.

Fiul și urmașul lui Gheorghe Rákóczi I. principele Gheorghe Rákóczi II. întări la 1657 în scaunul mitropolitan pe Sava Brancovici, dându-i o stăpânire bisericească mai întinsă, decum o avuseră înaintașii săi, punându-l să cârmuiască bisericile din toate părțile locuite de Români, afară de ținutul țării Oltului, care avea cârmuire bisericească deosebită și neatârnătoare de alte episcopii sau mitropolii. Din actul de numire a lui Sava Brancovici lipsesc cele 15 condițiuni, pe cari le-am văzut la numirea lui Simion Stefan.

Aceasta nu ne-o putem explica decât în 2 chipuri: 1. ori că Gheorghe Rákóczi al II-lea a avut destulă încredere în Sava Braucovici și n'a aflat de lipsă a-l mai îngrădi și a-i lega mânile cu asemenea condițiuni; și 2. ori, că, fiind el cuprins mai mult cu gânduri răsboinice, nu avea vreme să se ocupe și de afacerile bisericești cu atâta stăruință ca tatăl său.

Sava Brancovici a cârmuit la început numai 2 ani (1657—1659). După o întrerupere de 3 ani, (în care răstimp e amintit în locul lui Sava un oarecare Ghenadie III) la 1662 Sava Brancovici este întărit din

nou şi păstoreşte biserica până la anul Domnului 1680.

S'a întâmplat, că în timpul păstoririi lui Sava Turcii au ars Alba-Iulia, capitala Ardealului (1658) şi cu acel prilej a suferit pagube mari şi biserica românească. Ca să poată direge cele stricate prin foc. mitropolitul Sava s'a dus cu fratele său Gheorghe să adune milă prin Rusia, unde a fost primit cu mare pompă chiar la curtea ţarului şi s'a întors cu bani şi cu multe lucruri scumpe pe sama bisericii. Ca să se vadă, ce om vestit era Sava şi câtă trecere avea el pe la curţile principilor şi regilor, trebue să amintim, că îndată ce a ieşit veste despre mergerea lui în Rusia, trei domnitori i-au dat hârtii de recomandaţie şi au pus pentru el cuvânt bun pe lângă ţarul Rusiei, şi anume: Regele Poloniei, principele Ardealului şi al Munteniei.

După ce s'a întors din Rusia, Sava s'a apucat de lucru şi a dres biserica. Apoi a stăruit pe lângă principele Apafi ca să întărească din nou scutinţele, ce s'au fost dat preoţilor români din partea lui Bethlen. Apafi l-a ascultat şi la anul 1676 a dat o scrisoare prin care zice, că preoţimea română să fie scutită de orice fel de dijmă şi iobăgie. Dar cu 4 ani mai târziu dieta dela Sighişoara desfiinţează toate scutinţele încuviinţate de principii ardeleni pe sama preoţilor români.

Mitropolitul Sava a ţinut şi sinoade, în cari şi-a dat silinţa să facă rânduială în biserică şi să o curețe de „bobonoşaguri"

adecă de credințe deșerte. In aceste sinoade s'a hotărît, ca preoții să predice și să cetească din cărțile tipărite românește, să învețe pe oameni *crezul*, *Tatăl nostru* și *cele 10 porunci*, după fiecare slujbă să țină școală cu pruncii, și peste tot să se poarte cuviincios, căci altfel, „care popă se va face vornic pe la nunte și va juca ori va umbla beat prin târg, ori va umbla la crâșme, ori se face măscăriciu și vrăjitor, să i se ia popia!" — Totodată s'au statorit și drepturile și datorințele protopopilor, să supravegheze purtarea preoților și să așeze preoți în parohiile, unde cere trebuința. Deaceea s'a hotărît ca „să nu se primească nici un preot în popor, până nu va aduce carte dela protopopul cum s'a purtat" și „nici un popă în popor fără știrea protopopului să nu se tocmească. Iară carele se va tocmi fără știre, să fie oprit de popie".

Dar, ca orice om vestit Sava a avut și dușmani. Aceștia au pornit cu ură și cu lăcomie asupra lui ca să-l piarză. Apafi văzând, că învinuirile lor sunt nedrepte, l-a apărat pe Sava la început, dar de la o vreme l-a lăsat pradă dușmanilor săi. Se spune, că aceștia, ca să-și bată joc de el, au pus pe o femee să ducă un cățel înfășat și să-l dea lui Sava să-l boteze tocmai când era la masă la principele. Fiind atunci zi de post, Sava mânca ridiche. A luat deci și a dat cățelului o felie de ridiche, însă cățelul n'a voit s'o mănânce, dar dându-i carne, a mâncat. Atunci Sava ar fi zis: „Eu nu-l pot boteza, că nu e de legea mea; dacă ar fi de legea mea,

n'ar mânca în zi de post carne. Să-l boteze calvinii că e de legea lor". Pentru aceasta s'ar fi supărat rău și Apafi pe Sava. Și ridicându-se contra lui învinuiri ca și contra lui Ilie Ioreste, l-au scos din scaun (1680) și l-au aruncat în temniță, de unde îl scoteau în fiecare Vineri și îl băteau cumplit cu bețe înaintea poporului. Un scriitor ungur de pe vremea aceea (Mihail Cserei) povestind despre chinurile și nedreptățile, ce i s'au făcut lui Sava, zice, că „ne mai auzită păgânească și cumplită tiranie" a fost fapta dușmanilor lui Sava.

Cu ajutorul principelui Șerban Cantacuzino din Muntenia, Sava Brancovici a scăpat din temniță, iar mai târziu (1683) regele Leopold în semn de recunoștință pentru meritele lui, l-a ridicat împreună cu fratele său Gheorghe, la rangul de baron. Nu mult după aceea mitropolitul Sava a murit. Și astfel s'a încheiat viața lui plină de sbuciumări grele și de fapte însemnate, cari i-au împodobit numele, în amintirea urmașilor, cu cununa cea neveștezită a măririi.

IX. Unirea și urmările ei.

1. Către sfârșitul veacului al XVII lea Ardealul a ajuns sub cârmuirea Habsburgilor. Aceștia fiind de religia catolică, stăruiau ca numărul catolicilor să se înmulțească și în Ardeal, unde scăzuse tare pe timpul principilor calvini. Lucrul acesta au crezut, că așa se va putea împlini mai lesne, dacă poporul cel mai număros din această țară, adecă Românii, se vor îndupleca să

părăsească biserica lor străbună şi să treacă la biserica romano-catolică, să se *uniască* cu ea.

In scopul acesta au fost trimişi în Ardeal preoţi catolici şi călugări iscusiţi, ca să vorbească cu căpeteniile bisericeşti ale Românilor şi să-i îndemne a păşi la această *unire*. Dacă vor primi preoţii unirea, însuş regele le promitea drepturi şi scutinţe mari, precum le aveau din vechime şi preoţii catolici.

Incercările și târguelile au ţinut multă vreme, căci Românii nu voiau să părăsească slujbele şi obiceiurile lor strămoşeşti. Văzând aceasta preoţii catolicii au zis către ei, că pot să păstreze toate obiceiurile lor, dar să primească măcar aceste 4 puncte:

a) să creadă şi să mărturisească, că papa dela Roma este capul întregei biserici creştine;

b) să creadă şi să mărturisească, că Duhul sfânt purcede dela Tatăl *şi dela Fiul*;

c) să creadă că între raiu şi iad mai este un loc numit *purgatoriu* (*foc curăţitor*), unde se duc sufletele cu păcate mai uşoare spre a se curăţi;

d) să creadă, că sf. cuminecătură se poate face cu azimă (pâne nedospită).

Dacă vor primi aceste puncte, li se făgăduia marea cu sarea.

Mitropolitul de pe atunci, Atanasie Anghel, ameţit de astfel de promisiuni, a socotit că aceste 4 puncte n'ar fi lucru toc-

mai greu a le primi și a îndemna și poporul să le primească. Și-a chemat deci protopopii la sfat (1698) și a iscălit împreună cu dânșii o scrisoare, (manifestul unirii) în care hotăresc, să încheie *unirea cu biserica romano-catolică*. Scrisoarea aceasta au întărit-o cu peceţile lor 35 de protopopi împreună cu Atanasie, care lângă pecetul și iscălitura sa a mai adaus, că numai așa se învoește la unire, dacă toate rânduelile bisericii răsăritene și toate slujbele vor rămânea neschimbate.

Principele Munteniei, Constantin Brâncoveanu, auzind de acest pas greșit al lui Atanasie, a cercat să-l împedece. Fiindcă știa, că mitropolia este săracă și lipsită „și se învăluește ca o corabie în mijlocul valurilor mării... și se năpăstuește în multe chipuri“, a dăruit la 1698 pe sama acestei mitropolii 6000 de galbini pe an, poruncind ca și urmașii lui să dea în tot anul ajutorul acesta „din avuţia lor, care dela Dumnezeu le-ar fi lor dată“. Iar la anul 1700 a dăruit mitropoliei ardelene moșia Merișenilor, ca să se poată ajuta și mai bine cu venitele acestei moșii, să poată zidi biserici și școli, să poată tipări cărţi și să lumineze poporul cu învăţăturile cele sfinte ale Evangheliei.

Cu toate acestea însă unirea s'a făcut, iar ajutoarele darnicului principe Constantin Brâncoveanu, pentru biserica noastră au rămas pierdute.

2. Unirea a avut la început urmări triste.

Căpetenia bisericească a Românilor uniţi, episcopul greco-catolic a ajuns într'o stare umilită, căci i s'a pus în coastă un teolog catolic, care-i supraveghea toate faptele şi vorbele lui, fără ştirea căruia nu putea să scrie nici măcar o scrisoare. Promisiunile cele mari, că preoţimea şi poporul va căpăta drepturi şi scutinţe, încă nu s'au prea împlinit, ci au rămas literă moartă, pe răbduria bârtie.

In popor s'au născut învrăjbiri şi frământări îndelungate, căci mulţi ţărani cu frica lui Dumnezeu şi cu dragoste pentru credinţa lor strămoşească n'au voit să ştie de unire. Şi astfel poporul s'a sfâşiat în două părţi: greco-orientali şi greco-catolici (uniţi).

Biserica noastră a rămas timp îndelungat lipsită de arhierei şi conducători, asuprită din toate părţile şi împinsă într'o stare foarte jalnică, încât e mirare, că mai târziu s'a putut totuş întrăma şi ridica din starea aceea dureroasă.

Mai târziu însă a avut *unirea* şi unele urmări bune. S'au deschis şcoale în Blaj şi au ajuns câţiva fii ai poporului român să înveţe pe la şcoalele înalte din Viena şi Roma. Aceştia întorcându-se acasă au scris cărţi pentru luminarea poporului şi cărţi de ştiinţă, prin care au adus cinste numelui românesc. Aşa a lucrat cronicarul Gheorghe Şincai, care a scris Cronica Românilor dela Împăratul Traian până pe la 1740; tot astfel Samuil Micu din Sadu şi protopopul Petru Maior, care a scris o is-

torie „Despre începutul Românilor în Dacia“ și o istorie bisericească.

Intre episcopii gr.-cat s'a întâmplat să fie și câțiva oameni vrednici, ca Inocențiu Micu (1732—1744), care a luptat mult ca să câștige drepturi pentru poporul român, sau ca Grigorie Maior (1772—1782) despre care poporul zicea: „Acesta e vlădică, nu nimică“.

Mai târziu pe vremea lui Alecsandru Sterca-Șuluțu episcopia gr.-cat. a fost ridicată la rangul de mitropolie cu reședința în Blaj (1853), dându-i se ca episcopii atârnătoare de ea: 1. episcopia gr.-catolică din Oradea-Mare, 2. din Gherla și 3. din Lugoj.

X. Apărătorii credinței străbune.

Rămânând biserica ortodoxă română, în urma unirii lipsită de orice conducere, mulți erau de părere, că credincioșii acestei biserici, ne mai putându-se împotrivi unirii, se vor da biruiți ori se vor risipi și biserica lor va fi înghițită de cea unită. Spune și la sfânta Scriptură, că „ceice n'au conducere, se risipesc ca frunzele“.

Dar nu s'a întâmplat așa. Ci s'au găsit prin satele noastre, îndeosebi prin ținuturile dela margine, destui preoți și țărani vrednici, cari s'au hotărît a-și apăra, chiar cu primejdia vieții, credința străbună.

Pe la 1744 a călătorit prin părțile ardelene dela Dobra până la Sibiiu un pustnic cu numele Visarion. Pe unde trecea el, trăgeau clopotele și îi ieșia poporul în cale.

El îndemna pe toţi, să-şi apere credinţa strămoşească. S'a oprit şi la *Sălişte*, unde s'a zidit în amintirea lui schitul dela Fântâna Foltii, cu hramul Isvorul Maicii Preceste. Pe turnul hisericuţii dela Foltea se mai pot citi şi azi rândurile, în cari se face amintire de trecerea lui Visarion pe aci, în următorul mod: „Cu ajutoriul lui Dumnezeu s'au rennoit acest sfânt lăcaş al isvorului Precestii, ce s'au găsit la anul 1744 prin descoperirea sfântului pusnic. Titori mai mulţi făcători de bine, cari sunt scrişi în cartea vieţii. Anul 1861 August 15".

Ajungând la Sibiiu a fost prins şi dus la Viena în închisoare, unde a şi murit.

Cu câţiva ani mai târziu, doi preoţi dela sate, preotul Şofronie din Cioara şi popa Ioan din Aciliu au făcut mişcare în popor îndemnând pe oameni, să ceară dela cârmuire un episcop deosebit pentru biserica ortodoxă-română.

Despre popa Şofronie se spune, că umbla încunjurat de mii de oameni, cari îl păziau şi ascultau cuvântul lui, cutreera satele şi arăta o pecete mare „cât un taler", prin care li se dădea oamenilor voe să alunge preoţii cei uniţi. Se zice, că purta căciulă de miel şi opinci de mătase. Avea trecere şi ascultare mare înaintea poporului şi înaintea mitropolitului sârbesc din Carlovit astfel, încât într'un timp, prin anii 1757—1760 în părţile ardelene şi maramurăşene toţi preoţii ascultau de el, şi cine voia să se preoţească la Carlovit trebuea să ducă scrisoare de recomandaţie dela Şofronie.

Popa Ioan Avramovici din Aciliu a ţinut în diferite sate adunări (soboare) şi îndemna poporul să rămână statornic în credinţa strămoşească. Băgând de samă că cârmuirea a pus oameni să-l prindă, el şi-a părăsit preuteasa şi familia a plecat de acasă şi nu s'a oprit până la curtea ţarevnei din Rusia. Ştiind că aceasta este de aceeaş credinţă cu poporul nostru. a rugat-o să se milostivească a stărui pe lângă curtea din Viena, să li se dea şi Românilor ortodocşi un episcop de al lor. Rugăminte de felul acesta i s'a mai făcut ţarevnei şi din partea altor Români ardeleni, până când ea s'a înduplecat a stărui, prin omul său ambasadorul Pretlach, pe lângă curtea din Viena, să facă dreptate Românilor ardeleni şi să le dea un episcop ortodox.

Curtea din Viena a trimis pe generalul Adolf Buccow în Ardeal (1761) să facă linişte şi dreptate. Cum a ajuns el în Sibiiu Românii din părţile acestea i-au dat o plânsoare, în care se tânguiau astfel: „de 17 ani acum îndurăm din pricina legii noastre şi suferim prigoniri dela fruntaşii ţării împotriva poruncii dela crăiasa (Maria Teresia). Noi nu ocărim unirea, nici o surpăm, ci numai nu o voim, preoţii uniţi să o ţie în numele lui Dumnezeu"; apoi cer să li se dea un episcop cu binecuvântarea mitropolitului din Carloviţ şi cu ştirea tuturor magnaţilor ardeleni, să elibereze din închisoarea dela Kufstein pe Oprea Miclăuş din Sălişte, pe popa Măcenic din Sibiel, pe popa Ioan din Galeş şi pe popa Ioan din Sadu,

trimişi la crăiasa pentru credinţă, căci ei n'au nici o vină, deoarece poporul întreg i-a trimis pentru apărarea credinţii. Mai departe se roagă, să fie scutiţi preoţii de dare ca şi preoţii Saşilor şi mulţi alţii, „căci popii noştrii se roagă lui Dumnezeu pentru milostiva Crăiasă şi ne vom ruga şi noi în veci". Şofronie temându-se să nu i se întâmple vre-o primejdie din partea lui Buccow, a părăsit Ardealul şi s'a aşezat în Ţara Românească la Argeş, de unde şi mai târziu trimetea poporului scrisori şi-l îndemna „să stea la olaltă şi să alunge unirea şi iobăgia din ţară".

In sfârşit curtea din Viena, văzând că n'are încătro cu ei, s'a îndurat şi li-a dat ca administrator al bisericii ortodoxe române pe Dionisie Novacovici (1761—1767), episcopul sârbesc din Buda, care venind în Ardeal era să se aşeze la biserica sfântului Nicolae în Braşov, dar mai târziu s'a aşezat la Sibiiu, unde şi-a închiriat o casă, pentru care plătea 70 florini chirie pe an.

Acestuia i-au mai urmat alţi doi Sârbi tot ca administratori episcopeşti: *Ioan Gheorghevici* episcopul din Verşeţ (1769) şi *Şofronie Chirilovici* episcopul din Buda (1770—1773). Dela anul 1773—1783 a condus biserica noastră Ioan Popovici, protopopul din Hondol, împreună cu consistorul din Sibiiu. Iar la anul 1783 s'a îndurat Iosif II şi a numit un episcop propriu pentru biserica ortodoxă română din Ardeal.

XI. Ghedeon Nichitici și Gherasim Adamovici.

La anul 1781 a dat Iosif II o poruncă foarte dreaptă, numită *edictul de toleranță*, adecă de îngăduință. Prin această poruncă apunea, că nu mai este iertat a asupri pe nime pentru credința lui și dădea poporului, de orice religie ar fi, dreptul să-și zidească biserică și școală în fiecare sat, unde sunt cel puțin 100 de familii la un loc, de aceeaș religie. Totodată opria pe preoții catolici de a mai merge la credincioși de altă religie, fără a fi chemați.

Acest edict de toleranță al luminatului Iosif al II-lea a făcut mult bine pentru biserica noastră, ca și pentru alte biserici, cari nu erau catolice. Preoții mai luminați din vremea aceea au și înțeles bunătatea lui Iosif II. și s'au silit a-i aduce mulțămită. Astfel protopopul săliștean Moise Moga scrie în „protocolul poruncilor" următoarele:

Stihuri de laudă și de mulțumire
Lui Iosif împărat cu bună fericire
De aceasta Românii-i mulțumesc
Și pe Iosif, împăratul Românilor fericesc,
Căci el ca un îndurat s'a milostivit
Pe Români într'a sa voință i-a îngăduit
Biserici, preoți, dascăli a ridica îngăduește
De aceasta tot poporul foarte-i mulțumește...
. . . .

Tot asemenea mult bine a făcut Iosif II pentru Românii ortodocși numind ca episcopal lor pe *Ghedeon Nichitici* (1783—1788), care mai nainte a fost arhimandrit la mă-

năstirea sârbească din Șișatovatz. Acesta și-a dat silință să facă rânduială prin toate bisericile a umblat mai bine de un an din sat în sat, să vadă cum își împlinesc preoții datorințele lor, cum poartă protocoalele botezaților, cununaților și morților. Pe preoții, cari nu aveau protocoalele acestea în regulă îi pedepsia aspru „cu canon trupesc" sau cu închisoare ori „îi opriă dela patrafir". Câțiva preoți, cari nu au protocoale, se scuză, că nu știu scrie ori că n'au avut de unde să-și cumpere hârtie. Văzând Nichitici, cât de puțină și de slabă era pe atunci pregătirea și învățătura preoților, a poruncit, ca celce vrea să fie preot să învețe și să știe „*cetania, scrisoarea, cântarea rânduiala bisericii și catehismul*"...

Ghedeon Nichitici a murit în toamna anului 1788 în vârstă de 52 ani. E înmormântat în biserica din Rășinari.

După el a urmat *Gherasim Adamovici* (1789—1796) care a fost un om zelos și a luptat mult, ca să câștige drepturi pe sama poporului și a bisericii noastre. La dieta din 1791 a înaintat episcopul Adamovici, împreună cu episcopul gr.-cat. Ioan Bob o lungă jalbă (rugare) în numele poporului nostru, cerând drepturi pentru el. Adevărat, că drepturile cerute nu s'au încuviințat, dar dieta aceea a adus totuș un articol de lege (60 din 1791), prin care i se dă bisericii noastre dreptul de a-și împlini slujbele sale fără nici o piedecă din partea nimănui (liberul exercițiu al cultului). In timpul lui Adamovici s'au tipărit cărți folositoare pen-

tru biserica noastră şi el avea bunul obiceiu, că la sărbătorile mai mari trimitea poporului cuvinte de îmbărbătare şi de povaţă creştinească prin aşa numitele cărţi pastorale pe cari preoţii erau îndatoraţi a le ceti în toate bisericile.

Gherasim Adamovici a murit la Florii în 1796 în vârstă de 64 ani şi a fost înmormântat în biserica făcută de dânsul în Sibiiu, Strada lungă.

După moartea lui a rămas biserica noastră iarăş timp de 14 ani fără episcop. In acest timp întâlnim ca vicari pe Ioan Popovici din Hondol şi Nicolae Huţovici din Hunedoara.

XII. Episcopul Vasilie Moga.

După mai multe rugări şi stăruinţe din partea preoţimii noastre, ni s'a dat la 1810 iarăş dreptul de a alege episcop din sinul nostru. Acest drept il avuseră preoţii români din vechime şi pe timpul principilor ardeleni, dar prin *unire* l-au pierdut. Acum li s'a încuviinţat din nou. Astfel a fost ales şi întărit în 1810 ca episcop *Vasilie Moga*, născut în Sebeşul-săsesc hirotonit ca preot la episcopia din Arad în 1798 şi ajuns la 1805 capelan protopopesc lângă Zaharia Moga protopopul din Sebeşul-săsesc Vasilie Moga a fost un om blând şi fără energie. Dar şi-a dat silinţă să facă tot ce era cu putinţă pentru înaintarea bisericii, a preoţilor şi a poporului. Adevărat, că în stăruinţele sale a fost foarte mult împiedecat prin

cele 19 condițiuni, ce i s'au pus din partea regelui cu ocazia întăririi ca episcop. Aceste condițiuni sunt cam asemănătoare cu acelea, pe cari principii calvini ai Ardealului aveau obiceiul să le impună arhiereilor noștri din veacul al XVII-lea. Deosebirea între ele este numai, că condițiunile principilor calvini aveau de scop să-i înduplece pe Români a trece la biserica calvină, iar cele din 1810 voiau să le ușureze calea spre a trece la biserica gr.-cat. sau unită.

2. Pe timpul lui Vasilie Moga s'a deschis și seminarul pentru învățătura candidaților de preoție (1811) cari trebuiau să învețe aci 6 luni, iar candidații de dăscălie 6 săptămâni. Cel dintâi profesor la seminar a fost un bărbat foarte vrednic și învățat, Gheorghe Lazar, care însă neputându-se înțelege cu episcopul Vasilie Moga, a trecut în Țara Românească și a început să înființeze acolo școale românești Prin aceasta și-a câștigat nume nemuritor. Deaceea i-a scris un elev al lui pe piatra mormântului din Avrig aceste versuri frumoase:

«Precum Cristos pe Lazăr din morți a înviat,
Așa Tu România din somn ai deșteptat».

3. Vasilie Moga a adunat bani de pe la credincioși; cu banii acestia a cumpărat in Strada Cisnădiei o casă, care se numia „casa clerului"; aci era și seminarul.

La dieta ardeleană din 1837 a înaintat o rugare cerând drepturi pentru Românii din părțile săsești. Iar la 1842 împreună cu episcopul gr.-cat. Ioan Lemeni a cerut, ca și

fii Românilor să fie îngăduiţi a învăţa meşteşuguri, să fie primiţi în breslele sau ţehurile săseşti. Nici una din aceste rugări n'a avut însă rezultat. Vasilie Moga muri în Octomvrie 1845.

4. Din timpul păstoririi lui Vasilie Moga mai este de însemnat, că au început Românii a se mişca tot mai mult ca să scape biserica de sub cârmuirea sârbească, sub care ajunsese pe la 1761.

Mai ales Românii din părţile bănăţene şi ardelene se simtiau asupriţi din partea Sârbilor. Deaceea s'a format un comitet de oameni învăţaţi, ca Pavel Iorgovici, Diaconovici Loga, fabulistul Dimitrie Ţichindeal şi Moise Nicoară, ca ei să pregătească lucrurile pentru desfacerea bisericii române de mitropolia sârbească. Aceşti bărbaţi au înfiinţat la 1812 un seminar românesc în Arad, voind ca prin şcoală să lumineze pe Români a nu mai suferi jugul sârbesc. Căci numai prin şcoală poate ajunge un popor la putere şi la libertate.

In deosebi *Moise Nicoară* a alergat pe la curtea din Viena şi în alte părţi şi s'a sbuciumat mult, ca să poată aduce la îndeplinire planul acesta. De o camdată le-a fost greu să ajungă la rezultatul dorit. Abia la anul 1829 au reuşit să pună la Arad un episcop român pe *Nestor Ioanovici* Român din Braşov, unchiul protopopului Iosif Barac murind curând episcopul Nestor a fost ales în locul său Gherasim Raţiu (1835—1850).

XIII. Inceputul şcoalei româneşti.

1. Şi Românii de pe la sate au început a se îngriji *de şcoli* pentru luminarea pruncilor. La anul *1657* erà în Făgăraş chiar şi o şcoală (seminar) pentru pregătirea învăţătorilor şi preoţilor români din Ţara Oltului. Când a făcut generalul Buccow la 1761 o numărătoare a poporului român şi a preoţilor uniţi şi neuniţi din Ardeal, a aflat că erau atunci în toată ţara Ardealului 2858 de preoţi şi 2719 dascăli români. Fireşte, că cei mai mulţi dintre aceşti dascăli erau foarte slab plătiţi, cu câte 10—12 fl. pe an. Ei nici nu aveau pregătire şi învăţătură multă, ci erau oameni din popor, cari fiind în slujba bisericii ca cântăreţi („dieci") şi crâznici, ştiau scrie şi ceti. Ei ţineau şcoală cu pruncii numai în timpul iernii, iar vara mergeau la lucrul câmpului. In schimb pe unele locuri se bucurau şi ei de oarecare scutinţă dela slujbele satului. Astfel se face în protocoalele vechi amintire de Dumitru Popa, care era pe la anul 1616 „grămătic (adecă dascăl) şi crâznic" în Sălişte. Fiind acest grămătic şi crâznic pus la dare şi silit să facă şi el căräuşie (forşpan) judele satului (Peligrad) face arătare la locurile mai înalte şi cere, ca să fie scutit de astfel de poveri atât acest Dumitru Popa cât şi cei ce vor urma după el în această slujbă, ca slujitori ai bisericii. Şcoalele încă erau slăbuţe pe timpul acela, dar încetul cu încetul poporul a început a-şi zidi şcoale mai bune. Ca şcolile acestea poporale să fie bine con-

duse, au fost puşi încă de pe vremea lui Iosif II în fruntea lor nişte supraveghetori, cari se numiau „directori ai şcoalelor naţionaleşti neunite din mare principatul Ardealului". Astfel de directori ai şcoalelor noastre au fost la sfârşitul veacului al XVIII-lea Dimitrie Eustatievici, Gheorghe Haines şi învăţatul protopop al Braşovului: Radu Tempea, iar pe timpul episcopului Vasilie Moga a fost director Moise Fulea, profesor la seminar şi protopop.

2. In timpul mai vechi învătau Românii carte bisericească prin *mănăstiri*. Intre cele mai vechi şi mai vestite mănăstiri româneşti amintim: pe cea din *Peri* înfiinţată în veacul al XIV poate că de părinţii voivozilor Baliţă şi Dragoş. Ştim, că egumenul de la această mănăstire avea drepturi ca un episcop.

3. Mănăstirea din Prislop încă a fost înfiinţată pe la sfârşitul veacului XIV de un călugăr cu numele Nicodim, care înfiinţase şi în Ţara Românească două mănăstiri: la Tismana şi la Vodiţa. Ştim, că la mănăstirea din Prislop a fost mai târziu şi episcopie. Tot asemenea la mănăstirea din Geoagiu şi din Vad. Numărul mănăstirilor româneşti a fost mare, dar la 1761 venind generalul Buccow în Ardeal, ca să facă linişte şi pace între Românii gr.-or. şi gr.-cat. a poruncit, ca toate mănăstirile de piatră să fie stricate, iar celor de lemn să li se dea foc, deoarece lui i s'a spus, că mănăstirile acestea împiedecă lăţirea unirii. Deaceea au dispărut mănăstirile româneşti,

încât abia li se mai găseşte azi câte o urmă pe ici pe colo. Numai mânăstirea dela Hodoş-Bodrog lângă Arad o mai avem azi în fiinţă.

XIV. Epoca lui Şaguna.

Când a fost mai mare lipsă de un arhiereu înţelept şi energic, care să poată duce naia bisericii noastre la limanul dorit, atunci s'a milostivit Dumnezeu şi a trimis bisericii noastre pe cel mai însemnat dintre toţi episcopii şi mitropoliţii Românilor, pe Andreiu Şaguna. Acesta a fost fiul unei familii de negutători români din Miskolcz, al lui Naum şi al Anastasiei Şaguna. Meritul cel mai mare pentru creşterea lui cea bună creştinească şi românească îl are mama sa Anastasia. De aceea se cuvine să amintim aici în câteva cuvinte, şi despre viaţa şi vrednicia ei.

A) Anastasia Şaguna.

1. *Anastasia Şaguna* a fost fata unui negutător fruntaş cu numele: Mihaiu Muciu, care a dăruit sume frumoase de bani, ca să se facă o biserică românească mare în Mişcolt.

Ea s'a născut la anul 1785 şi a primit din partea părinţilor săi o creştere aleasă. La vârsta de 18 ani s'a măritat după Naum Şaguna, care era şi el negutător cu prindere bună. Dumnezeu a binecuvântat familia lor cu doi băeţi (Avreta şi Anastasiu) şi o fetiţă Ecaterina. Dar mai târziu

Naum Şaguna, din pricina vieţii sale uşuratece, a scăpătat şi a sărăcit. Crezând, că dacă îşi va părăsi credinţa strămoşească şi va trece la cea romano-catolică, va putea primi ajutoare de bani, ca să-şi poată creşte copilaşii — s'a dus la arhiepiscopul catolic din Agria şi a dat în scris, că el dimpreună cu copiii săi să fie socotiţi ca romano-catolici. Arhiepiscopul i-a promis că se va îngriji de toate cele de lipsă, ca copiii lui Naum să fie crescuţi în legea catolică.

Anastasia auzind de această faptă greşită a lui Naum s'a supărat rău. Ea zicea, că nu voeşte să-şi lase copiii în grija nimănui, ci dacă a binevoit Dumnezeu a o dărui cu ei vrea să i crească la sinul ei de mamă. Deaceea a părăsit pe Naum, şi-a luat copilaşii şi s'a aşezat cu ei la tatăl său Mihail. Când au ajuns însă copilaşii în vârsta de a cerceta şcoala, Anastasia şi Mihail s'au pomenit cu porunci dela guvern că trebue să-i dea în grija arhiepiscopului catolic după cum a fost înţelesul acestuia cu Naum. Anastasia s'a împotrivit multă vreme şi a umblat cu jalbe pe la toate dregătoriile înalte, până şi la curtea din Viena, rugându se cu lacrimi în ochi să nu fie despărţită de copilaşii, cari sunt singura mângâiere a vieţii ei văduvite. Dar rugămintea ei n'a aflat deplină ascultare. Atata i s'a îngăduit totuş, ca ea să rămână lângă copilaşii săi şi să le poarte de grijă, până când aceştia învaţă în şcoalele catolice din Mişcolţ. Deşi copiii erau socotiţi acum ca romano catolici, Anastasia fiind

o mamă foarte vrednică și înțeleaptă i-a știut crește totuș în credința părinților săi, dându-le învățături bune, trimițându-i în zile de sărbători cu prescuri și cu daruri la biserica zidită cu cheltuiala părinților săi și a altor buni creștini.

Așa copiii, după ce au isprăvit școalele înalte catolice, n'au vrut să rămână în religia romano-catolică, ci s'au întors iarăș la biserica lor strămoșească, adecă la cea ortodoxă, pentru care evlavioasa Anastasia a știut sădi, din tinerețe, în sufletul lor toată dragostea și alipirea.

Așa se cuvine să și dea ori care mamă creștină silința să-și crească copiii în frica lui Dumnezeu și în cinstirea și iubirea credinții strămoșești. Căci numai astfel vor ieși dintr'înșii oameni vrednici și de ispravă.

Anastasia Șaguna a simțit în sufletul ei mare mulțămire, văzând, că Dumnezeu i-a ajutat să-și crească copiii în legea părinților săi și să-i vadă porniți pe cărările vieții cinstite și pline de virtute. Ea a murit cu sufletul împăcat la vârsta de 52 ani, când știa că fiul său cel mai mic, Anastasiu își închinase viața întreagă bisericii sale strămoșești.

2. *Copilul cel mai mic* s'a născut în 20 Decemvrie 1808 și a primit în botez numele *Anastasiu* El a învățat la școală foarte bine. In atestatele lui avea din toate învățăturile nota *eminent*.

Văzând aceasta unchiul Anastasiei din Pesta Atanasie Grabovschi, care era om foarte bogat i-a stat în ajutor, ca copilul

acesta deştept să poată învăţa şi la şcolile cele mai înalte, la universitate. Astfel a învăţat Anastasiu Şaguna *filosofia* şi *drepturile* la universitatea din Budapesta, iar după terminarea acestora a învăţat şi *teologia* în Verşeţ. Deşteptăciunea lui punea în uimire şi pe profesori. Îndată ce şi a isprăvit studiile, mitropolitul sârbesc Stefan Stratimirovici l-a chemat ca profesor la seminarul din Carlovit şi i-a dat totodată şi slujba de secretar la consistor. Având Anastasiu Şaguna atragere mare pentru cele duhovniceşti, la vârsta de 25 de ani s'a călugărit şi în călugărie şi-a luat numele de *Andreiu*.

B) Andreiu baron de Şaguna.

După moartea episcopului Vasilie Moga, Andreiu Şaguna a fost trimis la Sibiu în 1846 ca vicar general să conducă afacerile episcopiei noastre. Iar peste 2 ani adecă la 1848 a fost întărit ca episcop fără a i se pune cele 19 condiţiuni grele, cari ştim că i s'au pus lui Vasilie Moga la 1810. Aceasta ne dovedeşte, că curtea din Viena avea destulă încredere în Andreiu Şaguna, dupăcum avuse şi Gheorghe Rákóczy II la 1657 în Sava Brancovici, care de asemenea a fost întărit fără condiţiuni.

Când a luat Andreiu Şaguna în mână cârja arhierească, erau timpuri foarte vijelioase în patria noastră. El trebuia să privegheze ziua şi noaptea ca să poată scăpa poporul şi biserica noastră din primejdiile cele grele. In anii 1848—9 a avut multe um-

blete prin Viena și Pesta cercând a se înțelege cu membrii familiei domnitoare și cu miniștrii ungari în multe afaceri de interes obștesc. In deosebi se putea înțelege bine cu ministrii Széchenyi, Deák și Eötvös. Acesta din urmă ținea mult la Șaguna, și mai târziu a spus odată, că „Șaguna are mai multă înțelepciune decât o jumătate de țară".

Dupăce s'a potolit războiul civil (revoluția) Șaguna s'a întors în Ardeal și s'a apucat de lucru să ridice iarăș bisericile cari au fost arse în 1848-9, să le înzestreze cu cărțile de lipsă și cu odoare, să întemeieze școli și să crească preoți și învățători buni pentru înaintarea poporului. In semn de recunoștință pentru meritele și purtarea lui înțeleaptă, Francisc Iosif I a ridicat pe Șaguna la rangul de baron și i a dat mai multe ajutoare pentru biserici.

La 1850 a întemeiat Șaguna o tipografie, care a scos în câțiva ani toate cărțile de lipsă în bisericile și școlile noastre.

Tot în această tipografie apare, dela 1853 încoace și ziarul „Telegraful Român" înființat de Șaguna ca să dea, în toate afacerile obștești îndumări folositoare preoților, învățătorilor și poporului.

Ingrijire mare a dat Andreiu Șaguna și seminarului, în care se cresc și pregătesc preoții și învățătorii. Văzând, că timpurile noastre cer dela acești conducători ai poporului tot mai multă învățătură și tot mai adâncă știință, a întocmit lucrurile astfel, că cei ce voiau să ajungă preoți și învățători trebuiau să învețe în seminar câte-

2 şi mai târziu câte 3 ani. iar nu numai 6 luni, ca pe vremea episcopului Moga.

Episcopul Andreiu Şaguna a îngrijit mult şi de şcoalele poporale îndemnând pe credincioşii săi să înfiinţeze scoale în toate satele şi poruncind, ca preotul satului să fie directorul şcoalei, iar protopopul să fie inspector şcolar peste toate şcoalele din cercul său. Pe protopopii, preoţii şi învăţătorii cari nu purtau bine grija şcoalei şi a creşterii poporului, îi pedepsia cu asprime. In timpul lui Şaguna numărul şcoalelor noastre s'a sporit cu vre-o 500. Unde vedea porniri bune, Şaguna însuş da din banii săi sume însemnate pentru şcoale. Astfel a făcut pentru şcoala din Sălişte o fundaţiune care se urcă la suma de 20 000 coroane. Tot aşa a mai făcut şi pentru alte şcoale.

La începutul păstoririi lui Şaguna s'a înfiinţat în 1859 gimnaziul nostru din Braşov, pentru care a ostenit şi luptat foarte mult şi vrednicul protopop braşovean Ioan Popasu.

Iar mai târziu (1869) s'a înfiinţat, tot cu sprijinul şi ajutorul lui Şaguna, gimnaziul din Brad. Şaguna a început să strângă bani şi pentru înfiinţarea unei biserici catedrale, care s'a zidit însă numai în zilele noastre şi a fost sfinţită la 1906.

Episcopul Andreiu baron de Şaguna a stat mult în ajutor şi poporului nostru de rând, ca să poată scăpa din iobăgie. — iar după ce a scăpat, tot mereu îi dădea sfaturi cum să-şi lucreze moşia, cum să-şi chiver-

nisească agoniseala, cum să-şi crească copiii, dându i la şcoală şi la diferite meserii folositoare şi bănoase. Căci la înaintarea unui popor în cultură — pe lângă inimă bună şi viaţă cinstită, e de mare lipsă încă şi avutul bănesc.

Ca să înainteze şi mai bine poporul nostru, Şaguna a înfiinţat, împreună cu alţi Români învăţaţi de pe vremea lui, şi o tovărăşie mare *Asociaţiunea pentru literatura română şi cultura poporului român*, care scoate ziare şi cărticele ieftine pentru luminarea oamenilor dela sate. Şaguna a fost cel dintâi preşedinte al acestei „Asociaţiuni", povăţuind-o cu înţelepciune timp de 7 ani.

Cel mai mare merit al episcopului Andreiu baron de Şaguna este însă, că el a izbutit să *reînvie mitropolia noastră*, care s'a fost desfiinţat la 1698, când a trecut Atanasie la unire cu biserica Romei.

Pentru a putea duce la îndeplinire planul acesta măreţ, Şaguna a trebuit să lupte cu multe greutăţi şi să înlăture din calea stăruinţelor sale multe feluri de piedeci. Mai tare se împotriveau şi cercau să zădărnicească planul lui Şaguna arhiereii Sârbilor, cari ar fi dorit să ţină pe Români totdeauna sub stăpânirea lor bisericească. Fiind Bucovina sub stăpânirea Austriei, Şaguna doria să împreune şi pe Românii de acolo cu biserica ortodoxă din Ardeal şi Ungaria. Dar s'a împotrivit episcopul Bucovinei, *Hacman*, de a se uni cu mitropolia noastră, dupăcum era planul lui Şaguna. Cu cuvântul, cu condeiul şi cu tiparul a

stăruit Şaguna 16 ani dearăndul să lămurească pe toţi contrarii bisericii noastre, că chiar canoanele sfinţilor apostoli ne asigură dreptul să avem şi noi *mitropolia* noastră neatârnătoare de mitropoliile altor neamuri.

După multe greutăţi, în sfârşit, la anul *1864* această dorinţă sfântă a lui Şaguna şi a poporului nostru întreg s'a împlinit. Chiar în preajma sărbătorilor Crăciunului a sosit din Viena ştirea, că monarhul a recunoscut dreptatea cererilor lui Şaguna şi l-a numit pe el *ca mitropolit al Românilor ortodocşi din Transilvania şi Ungaria.*

Sub această mitropolie au fost rânduite episcopiile din Arad şi din Caransebeş. In Caransebeş cel dintâi episcop ales şi întărit a fost protopopul braşovean Ioan Popasu (1865—1889); după el a urmat *Nicolae Popea* (1889—1908) om foarte învăţat şi darnic; la moartea sa şi-a lăsat întreagă averea de peste 250.000 coroane bisericii; la 1910 a fost ales în locul lui şi întărit episcopul de azi Dr. Miron Cristea, om luminat şi doritor de progres.

Iar la Arad, după Gherasim Raţiu urmează următorii episcopi: Procopiu Ivacicovici, Miron Roman, Ioan Meţianu, Iosif Goldiş şi Ignatie I. Papp.

După ce mitropolia a fost recâştigată, Şaguna s'a apucat s'o organizeze, adecă s'o întocmească după toate rânduelile bisericeşti, să-i dea legi şi îndrumări, cum să fie cârmuită această mitropolie în toate timpurile, pentru a o feri de furtuni şi primejdii ca cele din trecut.

Astfel a făcut *Mitropolitul Andreiu baron de Şaguna* o lege, care se numeşte: *Statutul organic.* Apoi a chemat în 1868 la sfat pe cei mai aleşi preoţi şi mireni din mitropolia întreagă, şi a ţinut cu ei un mare *congres naţional-bisericesc*, cerându-le părerea despre legea aceasta. Dupăce toţi au zis că e bună, legea aceasta a fost trimisă, prin ministrul Eö vös, la Maiestatea Sa, regele Francisc Iosif I, care i-a şi dat sancţiunea, adecă puterea de drept. *în 28 Maiu 1869* După aceasta a mai trăit Şaguna 4 ani şi a murit la 1873, fiind înmormântat lângă biserica cea mare din *Răşinari.*

La mormântul lui se duc elevii seminarului în fiecare an şi se roagă pentru odihna lui sufletească. Când s'au împlinit 25 de ani dela moartea lui şi mai târziu 100 de ani dela naşterea lui, mulţime mare de preoţi şi de popor român din toate părţile au venit şi au îngenunchat înaintea acestui mormânt, binecuvântând memoria mitropolitului Andreiu baron de Şaguna, care cu înalta sa înţelepciune a lovit, ca odinioară prorocul Moise cu toiagul, în stâncă şi a deschis poporului nostru isvorul culturii sufleteşti. La moartea sa a lăsat pe sama bisericilor şi a şcoalelor noastre fonduri de peste un milion de coroane. Tot la îndemnul lui Şaguna a lăsat şi Emanuil Gozsdu o fundaţiune mare pentru creşterea tinerimii la şcoli înalte.

Urmaşii lui Şaguna în scaunul mitropolitan sunt: Procopiu Ivacicovici (1873—1874) Miron Roman (1874—1898) şi bunul şi neobositul Ioan Meţianu dela 1898 încoace.

XV. Statutul organic.

Statutul organic este legea fundamentală a bisericii gr.-or. române din Ungaria şi Transilvania. Pe această lege se întemeiază constituţia noastră bisericească, adecă toate drepturile şi datorinţele credincioşilor sfintei noastre biserici.

Statutul organic ne arată, că părţile constitutive (alcătuitoare) ale mitropoliei noastre sunt, de jos în sus: 1. parohia 2. protopopiatul, 3. eparhia şi 4. mitropolia.

1. *Parohia* e formată din mai multe familii creştineşti, aparţinătoare bisericii noastre. Conducătorul unei parohii este preotul, pe care îl alege poporul şi îl întăreşte episcopul sau mitropolitul. Preotul, împreună cu *comitetul parohial*, este dator a purta de grije, ca biserica şi şcoala să fie totdeauna în stare bună şi să nu se încuibe obiceiuri şi deprinderi păcătoase între credincioşii bisericii noastre. Averea parohiei o chiverniseşte *epitropia parohială*, care trebue să-şi dea sama de tot filerul cheltuit şi e răspunzătoare atât înaintea *comitetului*, cât şi înaintea *sinodului parohial*. Sinodul parohial trebue să se ţină în fiecare an odată pentru examinarea socotelilor bisericeşti şi şcolare. Dacă se mai ivesc şi alte trebuinţe, se poate ţinea şi de mai multeori într'un an Membrii sinodului paroh al sunt toţi credincioşii bisericii noastre, cari trăesc viaţă cinstită şi îşi împlinesc datoriile faţă de biserică şi şcoală.

2. Mai multe parohii la olaltă formează un *protopopiat*, în fruntea căruia stă *protopopul*, *comitetul* şi *sinodul protopopesc*. In comitetul şi în sinodul protopopesc sunt $^1/_3$ parte din membri preoţi, iar $^2/_3$ mireni. Datoriile comitetului şi sinodului protopopesc sunt aceleaşi ca şi ale comitetului şi sinodului parohial, cu deosebirea că ele sunt puse peste toate parohiile dintr'un cerc protopopesc. In afaceri de disciplină bisericească judecă *scaunul protopopesc*, la care nu iau parte şi mireni, ci numai preoţii în frunte cu protopopul.

3. Mai multe protopopiate la olaltă formează o *eparhie*. În fruntea eparhiei stă *episcopul* şi *consistorul*, care e împărţit în 3 senate: *senat bisericesc*, *şcolar* şi *epitropesc*.

Membrii senatului bisericesc sunt toţi preoţi, iar ai celui şcolar şi epitropesc sunt $^1/_3$ preoţi, $^2/_3$ mireni. Toţi aceşti membri se numesc *asesori* (sfetnici) consistoriali. Ei suut aleşi de *sinodul eparhial*, care îşi ţine şedinţele sale în fiecare an după Dumineca Tomii, sub conducerea episcopului din eparhie. Membrii sinodului eparhial sunt iarăş $^1/_3$ preoţi şi $^2/_3$ mireni.

4. Mai multe eparhii la olaltă formează *mitropolia*, în fruntea căreia stă mitropolitul şi consistorul mitropolitan, alcătuit la fel cu consistoarele eparhiale. Tot la câte *3 ani* se întruneşte sub conducerea mitropolitului în Sibiiu *congres naţional-bisericesc*, care aduce legi şi regulamente pentru mitropolia întreagă.

Puține biserici au o constituție atât de frumoasă și puține popoare au 'n biserica lor drepturi atât de mari ca acelea, pe care nemuritorul mitropolit Șaguna le a dat poporului nostru prin legea numită „Statutul organic". Deaceea trebue să ne dăm toată silința a ne face vrednici de aceste drepturi bisericești. Iar vrednici cu adevărat ne vom face numai atunci, când vom împlini cu scumpătate toate datorințele noastre față de biserică, trăind în frica lui Dumnezeu și urmând sfaturile mai marilor noștri, ale preoților și învățătorilor, cari — după cuvântul apostolului Pavel — sunt datori să privegheze pentru sufletele noastre.

Adaosuri și îndreptări.

La pag. 20: despre *Ilie Ioreste* se spune (în scrisoarea din 2 Iunie 1645 a arhiereilor moldoveni către Țarul Rusiei), că a fost născut în partea Țării Ungurești și din copilărie dat și crescut pentru învățătură de carte în țara Moldovei, în mânăstirea Putnei. In aceeaș scrisoare se mai spune că în contra lui Ioreste s'au adus *mărturii mincinoase* și i-s'a făcut mare nedreptate: „tot ce au avut au luat dela el și l-au legat și l-au închis în temniță, nouă luni au pătimit fiind izgonit și cu el o mulțime de preoți creștini nu pentru altă vină decât pentru credința creștină... Și cum nu avea ce să-i facă, văzând, că ține tare și neclintit la credința sa, i-a dat craiul Rákoczy Gheorghe

pentru 24 de chizeşi o mie de taleri, ca să întoarcă de grabă aceşti bani o mie de taleri vistieriei crăeşti şi slobozindu-l să adune şi să plătească pentru acei ch zeşi". Iar Domnul Moldovei *Vasile Vodă Lupul* îl recomandă pe Ioreste ca pe un călugăr *drept şi întru toate credincios* (Dr. S. Dragomir: Relaţiile bisericei române cu Rusia pag. 106 şi 107).

La începutul capit. VI să se îndrepte, că principele Gheorghe Rákoczy a întărit pe Ioreste la sfatul si stăruinţa lui Vasile Vodă Lupul, Domnul Moldovei.

La pag. 24 rândul 2 din jos în loc de *Ghenadie III* să se îndrepteze: *Gheorghe Moscovitul din Putiolia*.

La pag. 29 rândul 7 din sus în loc de *35* ceteşte *38*.

CUPRINSUL.